

Anna Nowak

Nauka o książce w ujęciu Adama Łysakowskiego

Fides: Biuletyn Bibliotek Kościelnych 1-2 (24-25), 168-173

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ANNA NOWAK¹

NAUKA O KSIĄŻCE W UJĘCIU ADAMA ŁYSAKOWSKIEGO

Podjmując problematykę „nauki o książce” należałoby najpierw zdefiniować pojęcie samej książki. Potocznie słowa „książka” używa się :

- a) mając właściwie na myśli dzieło, tj. utożsamia się treść z jej wyrazem materialnym i tym, co stanowi narzędzie utrwalania i przekazywania tej treści;
- b) nazywa się „książką” pewne przedmioty przez analogię ich postaci zewnętrznych;
- c) kojarzy się pojęcie „książka” z przedmiotami o podobnej funkcji.

Współczesna myśl biblioteczna i bibliotekoznawcza skłania się do poglądu, że używając terminu „książka” można mieć na uwadze jej postać zewnętrzną – materialną lub też, można myśleć o niej wyłącznie jako o zbiorze określonych treści w niej zawartych. Istotę książki można widzieć nie tylko w jej stronie zewnętrznej, lub w jej treści - lecz również w funkcjach jakie książka winna spełniać. Według Kazimierza Piekarskiego (1893-1944) książką jest tylko ten druk lub rękopis, którego przeznaczeniem jest swobodne oddziaływanie na społeczeństwo. Na IV Zjeździe Bibliotekarzy Polskich Kazimierz Piekarski zaprezentował własną definicję książki, która stała się podstawą wielu późniejszych definicji: „Wydaje mi się, że książką nazwać należy wszelki tekst utrwalony graficznie, przerna-

¹ Biblioteka Główna Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie.

czony do swobodnego rozpowszechniania, lub faktycznie powielony i rozpowszechniony, bez względu na sposób powielania i zasięg rozpowszechniania, i bez względu na to, czy w intencji twórcy do rozpowszechniania był przeznaczony.”²

Książka w swym rozwoju dziejowym miała różną postać zewnętrzną (zwoju, kodeksu), różny był materiał, na którym utrwalano tekst (tabliczki gliniane, papirus, pergamin, papier). Zmieniała się także technika utrwalania tekstu. Pierwotnie było to pismo – obecnie jest to druk. Technika drukarska była istotnym przewrotem w dziejach książki i pociągnęła za sobą konsekwencje, znajdujące swój wyraz w wyobrażeniu książki współczesnej tj. kodeksu. Wszystkie te przeobrażenia, jakim ulegała książka w swym rozwoju historycznym zmierzały w kierunku stworzenia takiej postaci książki, aby mogła ona pełnić funkcje:

1. przechowywania pewnej treści;
2. możliwość odtworzenia tej treści w umyśle czytelnika.

Biorąc pod uwagę książkę jako przedmiot badań dyscypliny naukowej, można ją współcześnie zdefiniować następująco: „Książka jest dokumentem zawierającym graficznie utrwalony tekst, przeznaczonym i przysposobionym do przekazywania tego tekstu społeczeństwu, odbieranym statycznie.”³

Polscy i europejscy historycy książki często podkreślają fakt, że teoretyczne refleksje nad książką pojawiły się już w starożytności. Przejawem tych refleksji były wszelkiego rodzaju poradniki zbieractwa książek, budowania bibliotek, jak również przepisy i zalecenia wydawnicze czy wreszcie wypowiedzi samych uczonych i pisarzy o książkach. Ogromny wzrost zainteresowania książką nastąpił na przełomie średniowiecza i renesansu.

Praktyka wydawnicza, drukarska, księgarska i biblioteczna, a także potrzeba opisanie rozmiarów produkcji książek i następnie kierowania ich obiegiem w społeczeństwie, domagały się podbudowy teoretycznej, ujęcia różnorodnej wiedzy o książce w jednolity, logiczny system. Musiała więc powstać oddzielna dyscyplina naukowa zajmująca się tymi problemami. Początkowo elementy nauki o książ-

² Kubów, S. (1983). Sylwetki polskich bibliologów. Wrocław, s. 98.

³ Fercz J.; Niemczykowa, A. (1972). Wstęp do nauki o książce i bibliotece. Warszawa, Wrocław, s. 13.

ce występowały w systemach wiedzy bibliograficznej i bibliotecznej. Tworzenie nauki o książce następowało nie tylko na drodze rozważań teoretycznych. Bardzo istotny dla księgoznawstwa okazał się też rozwój wszystkich instytucji książki - wydawnictw, drukarni, księgarń i towarzyszący temu rozwojowi wzrost piśmiennictwa fachowego. Do powstania nauki o książce przyczynił się w niemałym stopniu ruch bibliofilski. Z funduszy i z inicjatyw miłośników książki powstały wielkie biblioteki, będące naturalnym oparciem dla badań bibliograficznych.⁴

Na początku XIX wieku pojawiło się dzieło Gabriela Peignota zatytułowane „Dictionnaire raisonné de bibliologie” (1802-1804). W dziele tym pod pojęciem bibliologia kryła się ogólna nauka o książce. Uczony ten utorał drogę do zróżnicowania zakresów pojęć bibliologii i bibliografii.

W Encyklopedii współczesnego bibliotekarstwa polskiego tak zdefiniowana została ta dyscyplina: „Nauka o książce (bibliologia, księgoznawstwo), kompleksowa dyscyplina społeczna mająca za przedmiot książkę i księgoznawstwo praktyczne (zespół zagadnień i czynności praktycznych wiążących się z tworzeniem, rozpowszechnianiem i użytkowaniem książki). Nauka o książce obejmuje problemy historyczne i współczesne, a także konstruuje prognozy. Centralną kategorią dyscypliny jest społeczna funkcja książki, wyznaczająca podstawowy krąg badań bibliologicznych [...]”.⁵

Nazwisko Adama Łysakowskiego (1895-1952) związane jest przede wszystkim z teorią bibliotekoznawstwa. Posiadał on duży wpływ na praktykę programów kształcenia, w tym także praktykę katalogów rzeczowych, a w szczególności katalogu przedmiotowego. W myśli bibliotecznej i bibliotekoznawczej zakres jego działalności naukowej i zawodowej był znacznie szerszy. Działał na polu bibliotekarstwa, bibliografii, nauki o książce, pedagogiki. Duży wkład położył przy organizacji różnych instytucji naukowo-badawczych. Aktywny był również jego udział w Związku Bibliotekarzy Polskich. A. Łysakowski był osobą wysoce cenioną przez współpracowników: był autorytetem w sprawach teorii XX wiecznych reform bibliotekarstwa.

⁴ Migoń, K. (1979). *Z dziejów nauki o książce*. Wrocław, s.31.

⁵ Encyklopedia współczesnego bibliotekarstwa polskiego (1976). Wrocław, Gdańsk.

Analizując pole działalności i dorobek pisarski Łysakowskiego, łatwo zauważyć, że przedmiotem jego zainteresowań była książka, jej funkcje społeczne, związani z nią ludzie i instytucje.

W obrębie nauki o książce Łysakowski skryształizował następujące główne dziedziny:

- a) bibliografia
- b) bibliologia (w znaczeniu ściślejszym) „systematyczna”
- c) bibliotekarstwo i bibliotekoznawstwo
- d) teoria czytelnictwa
- e) metodyka pracy umysłowej z książką.⁶

Łysakowski odróżniał bibliologię indywidualną i systematyczną. Bibliologia indywidualna, a właściwie bibliografia zajmuje się indywidualnymi książkami, konkretnymi jednostkami, które są oznaczone własnymi cechami, takimi jak: autor, tytuł, rok i miejsce wydania, określona forma i treść, wygląd zewnętrzny. Bibliologia systematyczna pojmuje książkę jako rodzajowy wytwór życia kulturalnego. Analizuje fenomenologicznie bądź historycznie poszczególne cechy i składniki książki w oderwaniu od ich konkretnego układu w określonym wydaniu.

Najwięcej uwagi Łysakowski poświęcił bibliografii, dostrzegając jej obecność we wszystkich naukach humanistycznych. Twierdził on, że bibliografia jeśli jest rozumiana jako bibliologia indywidualna, to jest samodzielną nauką humanistyczną. Ponadto bibliografia jest nauką pomocniczą dla innych nauk, np. dla historii literatury czy historii nauki. Przy jej pomocy można stworzyć bibliograficzną historię książki, uwydatniającą rozwój gatunków piśmienniczych i wydawniczych; wpływ warunków ekonomicznych na produkcję książek, treść książek, poczytność dzieł. Wyliczając bardziej szczegółowo zadania bibliografii, wyróżnił Łysakowski: bibliografię poznawczą oraz stosowaną. Bibliografia poznawcza to jej początkowe stadium rozwoju. Ma ona dać kompletny obraz świata książek. W ramach tej bibliografii wykształciła się bibliografia rejestrująca i systematyzująca według kryteriów treściowych lub formalnych. Wśród bibliografii stosowanych wymienił Łysakowski bibliografie wyborowe.

⁶ Łysakowski, A. (1950). Określenie bibliografii. Przedmiot, metody i zadania na tle nauki o książce. „Biuletyn Instytutu Bibliograficznego” [Warszawa] t. 3, nr 2, s. 27.

Najbardziej współczesne zadania bibliografii zdaniem Łysakowskiego polegają na poradnictwie i działalności propagandowej. Do istotnych zadań bibliografii zalicza ocenę treści i wartość książek, która dokonywana jest przy współpracy specjalistów z różnych dziedzin nauki. Niezależnie od spisów bibliograficznych wyróżnił Łysakowski monografię bibliograficzną. Była ona wynikiem rozwiniętych badań bibliograficznych poświęconych jednostkowym książkom lub czasopismom. Bibliograf ustala tu autora i drukarza, bada tekst książki i zestawia go z innymi wydaniami.⁷

Za podstawowy przedmiot działalności bibliograficznej uważał Łysakowski jednostkę bibliograficzną. Bibliografię traktował jako jedno z działań związanych z książką. Na działania te składa się teoria bibliografii (historyczna i współczesna wiedza o sporządzaniu bibliografii), metodyka (selekcja, klasyfikacja, poradnictwo bibliograficzne) oraz technika (wykonywanie kartotek, publikowanie spisów i inne). Sumując, przez bibliografię rozumiał Łysakowski: naukę poznającą jednostkowe wydania lub ich zespoły, spisy książek oraz umiejętność bibliograficzną w znaczeniu czynności bibliografowania. Wiele uwagi poświęcił też zagadnieniom bibliotekarstwa i bibliotekoznawstwa, które uważał za jego teoretyczną podbudowę. Tak pisał o zadaniach bibliotekarstwa: „Dwie są najważniejsze wartości, w służbie których pracuje bibliotekarstwo: po pierwsze – nauka, po wtóre – dziedzina określana prawie że równorzędnymi nazwami: kultura powszechna, oświata lub wychowanie.”⁸ Do dziś aktualna jest definicja biblioteki, którą sformułował Łysakowski: „Biblioteka to zakład naukowy lub oświatowy, który jest zorganizowany w określonych ramach (prawne podstawy istnienia, własny statut lub postanowienia statutowe w obrębie większej instytucji), ma swe pomieszczenie, własny księgozbiór, swoich bibliotekarzy (etaty i budżet) i czytelników.”⁹

Bibliotekoznawstwo określił Łysakowski jako teoretyczne uogólnienie i jednocześnie wsparcie działalności bibliotekarskiej.

⁷ Kubów, S. (1983). Sylwetki polskich bibliologów. Warszawa, s. 145.

⁸ Łysakowski, A. (1947). Na czterdziestolecie Biblioteki Publicznej w Warszawie. „Bibliotekarz” r. 14, nr 11/12, s. 158.

⁹ Kubów, S. (1983), s. 147.

Podkreślenia wymaga nowoczesne spojrzenie Łysakowskiego na czytelnictwo, które w jego rozumieniu stanowi integralną część nauki o książce. Bibliologia interesuje się bowiem oddziaływaniem książki na czytelnika i społeczeństwo. Tę dziedzinę bibliografii nazywał teorią czytelnictwa. Wyróżnił w niej trzy główne zagadnienia : akt lektury - czyli postrzeganie napisów i ich rozumienie ; upodobania czytelnicze oraz jako trzecie zagadnienie – zainteresowania pewnymi problemami i ich odbicie w lekturach. Przedmiotem badań czytelniczych jest dla niego przede wszystkim – czytelnik.

Dla nauki o książce Łysakowski zrobił dużo także jako inicjator „Bibliografii bibliografii i nauki o książce”, wydawanej początkowo przez PIK, a kontynuowanej następnie przez Instytut Bibliograficzny BN.¹⁰

Instytut Bibliograficzny Biblioteki Narodowej był placówką gdzie Łysakowski pracował, aż do śmierci, która go zaskoczyła przy pracy w dniu 30 września 1952 roku. Dwa wielkie dzieła do których założenia przygotował sam Łysakowski, doprowadzono do końca już po jego śmierci : były to „Bibliotekarstwo naukowe” (1956) i „Słownik pracowników książki polskiej” (1972).

Duże zasługi położył Łysakowski dla nowoczesnego bibliotekarstwa i bibliotekoznawstwa, także jako organizator instytutów naukowo-badawczych. Pod jego „ręką” działała bardzo dobrze każda placówka. Każdej placówce oddawał się całkowicie – nie szczędząc sił ani pracy i czasu. Cechą charakterystyczną dla postawy naukowej Łysakowskiego była konsekwencja i odwaga myślenia w obranym kierunku. Nie zniechęcała go do pracy ani ciężka sytuacja kraju, ani to, że zawodowi bibliotekarza nie przyznawano należytej rangi. Podejmował prace nowatorskie. Bibliologią zajmował się w czasie, gdy inni uczeni odmawiali jej miana nauki, uznając ją za zbędną nadbudowę nad jedynie ważną działalnością praktyczną bibliotekarza czy bibliografa. Już ten fakt mówi nam sam za siebie, jaką wybitną jednostką był Adam Łysakowski, który zawsze działał z myślą o przyszłości.

¹⁰ Migoń, K. (1979). Z dziejów nauki o książce. Wrocław, s. 133.